

УДК 282 : 262. 14

Т. Дідух,
здобувач Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.
Гнатюка

АКТИВІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА НА ТЕРНОПІЛЬЩИНІ У 1953–1958 РР.

У статті автором проаналізовано діяльність греко-католицького духовенства, характер його взаємовідносин із радянськими органами влади на території Тернопільської області в контексті політики лібералізації 1953–1958 рр.

Ключові слова: Греко-католицька церква, греко-католицьке духовенство, державно-церковні відносини, лібералізація, Тернопільщина.

Активизация деятельности греко-католического духовенства на Тернопольщине у 1953–1958 гг.

В статье автором проанализировано деятельность греко-католического духовенства, характер его взаимоотношений с советскими органами власти на территории Тернопольской области в контексте политики либерализации у 1953–1958 гг.

Ключевые слова: Греко-католическая церковь, греко-католическое духовенство, государственно-церковные отношения, либерализация, Тернопольщина.

Revitalization of activity of the Greek Catholic clergy in the Ternopil region in the 1953–1958 years

In this article the author analyzes the activities of the Greek Catholic clergy, the nature of his relationship with the Soviet government in the Ternopil region in the context of the liberalization in the 1953-1958 years.

Keywords: Greek Catholic Church, Greek Catholic clergy, church-state relations, liberalization, Ternopil region.

Актуальність теми дослідження діяльності греко-католицького духовенства на Тернопільщині у 1953–1958 рр. зумовлена тим, що Українська греко-католицька церква (УГКЦ) є важливим чинником духовного та суспільно-політичного життя незалежної України, а це сприяє зростанню наукового інтересу до її історії, зокрема на регіональному рівні. Важливість праці обумовлюється ще й тим, що історія УГКЦ тісно пов'язана з Тернопільщиною, на території якої вона

займає вагоме місце у духовному та громадсько-політичному житті. Тому дослідження діяльності греко-католицького духовенства в контексті політики лібералізації дозволяє детальніше з'ясувати та висвітлити зміни у конфесійному житті Греко-католицької церкви (ГКЦ), які сприяли збереженню та активному функціонуванню цієї церкви в катакомбний період її історії на Тернопільщині. У статті на основі архівних матеріалів автор аналізує підпільну діяльність греко-католицьких священиків та віруючих в період лібералізації, досліджує заходи радянських органів влади, спрямовані проти греко-католицької конфесії.

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей діяльності греко-католицького духовенства на Тернопільщині у 1953–1958 рр. Реалізація мети дослідження передбачає розв'язання наступних завдань: з'ясування особливостей підпільної діяльності греко-католицького духовенства та віруючих на території області в період лібералізації, вивчення характеру взаємовідносин між греко-католиками та православними, аналіз форм і методів боротьби органів радянської влади з греко-католицькою конфесією.

Проблема становища ГКЦ в СРСР, зокрема репресивний характер політики радянської влади щодо її духовенства та віруючих, в історичній науці займає вагоме місце. Політику радянської влади стосовно ГКЦ у контексті державно-церковних відносин та конфесійних трансформацій досліджують у своїх працях Е. Бистрицька [3], В. Войналович [4], В. Єленський [12], А. Колодний [14], В. Андрущенко [1], О. Бажан, Ю. Данилюк [2], А. Моренчук [17] та ін.

Особливості функціонування Греко-католицької церкви в СРСР та характер її взаємовідносин із радянськими органами влади проаналізували у своїх працях В. Марчук [15; 16], В. Пашенко [19], В. Сергійчук [21], В. Осадчий [18]. Важливим джерелом у вивченні даної проблеми є праці Я. Стоцького [22; 23], у яких ґрунтовно досліджується становище ГКЦ на території Тернопільської області в контексті радянської державно-релігійної політики та викликаних нею конфесійних трансформацій. Проте ряд аспектів у діяльності ГКЦ на Тернопільщині та особливості її взаємовідносин із радянською владою потребують подальших детальних досліджень.

При написанні пропонованої статті автор використав документи Державного архіву Тернопільської області (ДАТО), що дозволило провести комплексне дослідження діяльності греко-католицького духовенства на території Тернопільської області у 1953–1958 рр., проаналізувати зміни чисельного складу духовенства внаслідок політики

лібералізації, висвітлити специфіку його взаємовідносин із радянськими органами влади.

Після Львівського собору 8–10 березня 1946 р., на якому було оголошено про саморозпуск Греко-католицької церкви в СРСР та об’єднання її парафій і духовенства з Російською православною церквою (РПЦ), частина греко-католицького духовенства, не прийнявши це рішення за значної підтримки віруючих, перейшла у підпілля, поклавши початок новому періоду в історії ГКЦ – катакомбному.

Однак у наступні після Львівського собору роки більшість священиків ГКЦ, які відмовились від возз’єднання з РПЦ, були репресовані радянською владою. За даними уповноваженого Ради у справах РПЦ у Тернопільській області П. Пруселіса до ліквідації ГКЦ на Львівському соборі 8–10 березня 1946 р. на території області проживало 339 греко-католицьких священиків, із яких 273 возз’єдналося з РПЦ, а тільки 66 священиків відмовилися від возз’єднання, через це 54 із них були репресовані за звинуваченням в антирадянській діяльності [9, арк. 65]. Підрахунки показують, що лише 12 священиків, які перейшли в опозицію, уникли репресій з боку влади. Для цього частина із них змушена була офіційно залишити духовний сан та перейти на світську працю, деякі священнослужителі змінювали місця проживання, переїжджаючи в сусідні області, що вело до подальшого скорочення чисельності греко-католицьких священиків на території Тернопільської області.

Таким чином, внаслідок репресій, за даними уповноваженого Ради у справах РПЦ, у 1952 р. на Тернопільщині проживало лише 5 греко-католицьких священиків, а саме: отці Я. Мартинюк, В. Глуховецький, Савчук, Фармига, Ю. Юрик, за якими був встановлений пильний нагляд з боку радянських органів влади [5, арк. 151].

Після смерті Й. Сталіна (5 березня 1953 р.) розпочався новий етап в історії України у цілому та ГКЦ зокрема. Радянські керівники розуміли необхідність реформ у середині країни, зокрема важливість лібералізації суспільно-політичного життя. Оскільки тривалий період сталінського правління з характерними для нього атмосферою тотального контролю з боку органів влади над громадянами та жорсткими репресіями призвів до великого внутрішньополітичного напруження у державі. Необхідно було послабити напруження, яке накопичилось у суспільстві та зменшити тиск влади на людей.

27 березня 1953 р. вийшов указ Президії Верховної Ради СРСР, яким передбачалась амністія громадян, ув’язнених на термін до п’яти років. А вересневий законодавчий акт надавав право Верховному суду переглядати за протестами генпрокурора рішення “трійок” і “особли-

вої наради” НКВС – НКДБ – МВС – МДБ СРСР [4, с. 436]. Результатом цих указів стало звільнення із в’язниць та заслання у 1953–1958 рр. більшості священнослужителів ГКЦ. Повернувшись на батьківщину, вони відновили своє служіння у підпіллі, що сприяло зростанню чисельного складу греко-католицького духовенства на Тернопільщині.

Станом на 1953 р. в Тернопільській області проживало уже 17 греко-католицьких священників. Незважаючи на нагляд з боку органів влади, вони проводили підпільні відправи для віруючих греко-католиків. Характерно, що і частина священників, які під тиском радянської влади перейшли у православ’я, продовжувала дотримуватися греко-католицької традиції. Зокрема у церквах Скалата, Товсте, Борщова священники Грицай, Дубинський і Ковальський проводили відправи за старим греко-католицьким молитовником та згадували не патріарха Алексія, а папу Римського [6, арк. 27–32].

У цьому ж році на Тернопільщині зафіксоване перше офіційне звернення до органів радянської влади з проханням дозволити проведення відправ за греко-католицькою традицією. З такою заявою на ім’я голови Ради Міністрів СРСР Г. Маленкова звернувся отець Р. Криницький, із села Пліхів Бережанського району Тернопільської області. Він просив дозволу відправляти церковну службу в греко-католицькому обряді. У відповідь священника було викликано в облвиконком, де під час розмови уповноважений Ради у справах РПЦ в проханні йому відмовив на основі того, що в СРСР немає греко-католицького духовного центру, тому дозволити відправляти служби можуть лише за умови його возз’єднання з РПЦ і проведення богослужінь за православною традицією. Для цього йому необхідно звернутися із проханням до архієпископа Львівсько-Тернопільського П. Панкратія. Однак Р. Криницький рішуче відмовився від цієї пропозиції, тому уповноважений повідомив органи державної безпеки про необхідність встановлення нагляду за священником [6, арк. 34–35].

Необхідно також відзначити, що значну підтримку духовенству та віруючим ГКЦ надавало римо-католицьке духовенство. Так, греко-католицькі священники, які не завжди мали можливість проводити підпільні відправи, радили віруючим відвідувати діючі римо-католицькі костьоли, де таємно були присутні священники ГКЦ, котрі в закутках костьолу уділяли таїнства сповіді і євхаристії для греко-католицьких віруючих. В цьому контексті РКЦ також надавала матеріальну допомогу греко-католицькому духовенству інтенціями.

В цей період регулярними для віруючих греко-католиків стали прослуховування літургій та новин, які передавало Радіо Ватикан [23,

с. 132]. Така тісна співпраця між греко-католиками та римо-католиками продовжувалася до кінця періоду перебування ГКЦ у підпіллі.

У 1954 р., за даними уповноваженого, на території області і надалі проживало 17 священників ГКЦ. Однак, як слушно зазначив Я. Стоцький, до цього числа необхідно додати і так зване “мандруюче підпільне духовенство” ГКЦ із інших областей, чисельність якого встановити неможливо, бо вони не мали постійного графіку проведення підпільних відправ, адже і одні, і другі проводили їх для неvoz’єднаних греко-католицьких віруючих [7, арк. 40; 24, с. 141]. Наприклад, священник В. Тернопільський проводив відправи в недіючих церквах та каплицях Струсівського (с. Стара Брикуля) та Бережанського районів. Щоб не допустити проведення служб в цих церквах, уповноважений Ради у справах РПЦ у Тернопільській області повідомив райвиконкоми, що у подібних випадках необхідно відбирати в громад ключі від їх церков. Також він звернувся у райфінвідділи з пропозицією встановити податок на прибуток для греко-католицьких священників [7, арк. 40]. Проте реалізувати на практиці цю пропозицію уповноваженого не вдалося, оскільки райфінвідділи жодних офіційних даних про прибутки греко-католицького духовенства не мали.

Значну підтримку греко-католицьким священникам надавали віруючі ГКЦ, які допомагали їм матеріально, надавали безплатне житло та харчування. Важливу роль у підтримці духовенства займали “церковні свічкові братства”, в обов’язки яких входив збір коштів з віруючих, на які купували віск і виготовляли свічки, крім цього вони проводили організаційну роботу з метою залучення більшої кількості людей для відвідування підпільних відправ.

Уповноважений Ради у справах РПЦ вказав архієпископу Львівсько-Тернопільському П. Панкратію звернути увагу на діяльність братств. В результаті цього 11 червня 1954 р. архієпископ П. Панкратій своїм циркуляром православному духовенству розпорядився ліквідувати “свічкові братства”, оскільки їх діяльність не передбачалась положенням про управління РПЦ, а функції з обслуговування церкви повинні виконувати члени церковних рад і ревізійних комісій [7, арк. 35–37]. Однак, незважаючи на офіційну заборону, братства і надалі продовжували діяти, але уже підпільно, підтримуючи своїх священників.

Значний вплив на активізацію релігійного життя в СРСР у 1954 р. мали урядові постанови від 7 липня та 10 листопада цього року. У постанові ЦК КПРС “Про значні недоліки в науково-атеїстичній пропаганді і заходи її поліпшення”, прийнятій 7 липня, радянське керівництво визначило основні завдання та методи посилення антирелігійної

пропаганди для проведення партійного курсу на побудову атеїстичного суспільства. У документі вказувалося, що через незадовільне керівництво науково-атеїстичною пропагандою серед населення, “ця важлива ділянка ідеологічної роботи знаходиться у запущеному стані”. Наголошувалося, що “церква та різні релігійні секти значно поживали свою діяльність, зміцнили свої кадри і, гнучко пристосовуючись до сучасних умов, поширюють релігійну ідеологію серед відсталих прошарків населення”. Також було зазначено, що “в результаті активізації діяльності церкви спостерігається збільшення кількості громадян, які дотримуються релігійних свят і відправляють релігійні обряди, відновлюється паломництво до так званих “святих місць”, а “релігійні пережитки і забобони, отруюючи свідомість частини радянських людей, заважають їх свідомій і активній участі у будівництві комунізму” [13, с. 502–503]. Положення постанови свідчать про те, що зростання релігійності громадян стояло на заваді поширенню комуністичної ідеології у суспільстві.

Для вирішення цієї ситуації ЦК КПРС зобов’язав партійні комітети союзних республік, крайкомів і обкомів “розгорнути науково-атеїстичну пропаганду, приділяючи особливу увагу проведенню її серед найбільш відсталі частини населення, що перебуває в полоні релігійних вірувань і забобонів”. Необхідно було “рішуче покінчити з пасивністю по відношенню до релігії, викривати реакційну суть релігії і ту шкоду, яку вона завдає, відволікаючи частину громадян нашої країни від свідомої і активної участі у комуністичному будівництві”. Тому “антирелігійна робота повинна проводитись систематично, з усією наполегливістю, методом переконання, терпеливого роз’яснення і індивідуального підходу до віруючих людей”. Вважалося, що до науково-атеїстичної пропаганди потрібно залучити кращих партійних і комсомольських пропагандистів, інтелігенцію і наукові сили [13, с. 504–507].

Після прийняття постанови ЦК КПРС від 7 липня 1954 р., в СРСР розгортається масштабна антирелігійна кампанія, під час якої радянські органи влади допустили цілий ряд порушень прав духовенства та віруючих на вільне відправлення релігійних обрядів. Такі дії органів влади викликали незадоволення у суспільстві, тому з метою приховати свої справжні наміри та заспокоїти віруючих, 10 листопада 1954 р. ЦК КПРС ухвалив іншу постанову – “Про помилки у проведенні науково-атеїстичної пропаганди серед населення”, яка, на відміну від попередньої, була опублікована в газеті “Правда” [1, с. 185].

У даній постанові, врахувавши незадоволення громадян до посилення антирелігійної пропаганди, ЦК КПРС постановив: “Зобов’язати обкоми, крайкоми КПРС, ЦК компартій союзних республік і всі пар-

тійні організації рішуче усунути помилки в атеїстичній пропаганді і надалі ні в якому разі не допускати будь-якого зневажання почуттів віруючих і церковнослужителів, а також адміністративного втручання в діяльність церкви”. Наголошувалося, що боротьба проти релігійних забобонів повинна розглядатися “як ідеологічна боротьба наукового, матеріалістичного світогляду проти антинаукового, релігійного світогляду”. У постанові радянські керівники, врахувавши численні скарги від духовенства та віруючих на неправомірні звинувачення і дії з боку органів влади, оголосили, що “партія вважає необхідним проведення глибокої систематичної науково-атеїстичної пропаганди, не допускаючи при цьому, однак, образ релігійних почуттів віруючих, а також служителів культу” [13, с. 516–520].

Таким чином, постанова ЦК КПРС від 10 листопада 1954 р. офіційно стверджувала свободу віросповідання, сприяла заспокоєнню віруючих та духовенства, які сприйняли її як ознаку зміни політики держави у релігійній сфері. Свідченням цього є інформація уповноваженого Ради у справах РПЦ у Тернопільській області П. Пруселіса, який відзначав, що частина возз’єднаного духовенства, яка була занепокоєна збільшенням числа публікацій антирелігійного характеру, після прийняття постанови від 7 липня 1954 р., “з великою цікавістю та задоволенням” сприйняла постанову ЦК КПРС від 10 листопада 1954 р. [8, арк. 70].

У цьому контексті потрібно відзначити, що антирелігійний наступ влади, який розпочався після публікації урядової постанови “Про значні недоліки в науково-атеїстичній пропаганді і заходи її поліпшення” від 7 липня 1954 р., завдав найбільшої шкоди легально діючим на території СРСР релігійним конфесіям. А стосовно підпільної ГКЦ ставлення органів влади завжди було негативним, тому від антирелігійних заходів влади її духовенство та віруючі практично не постраждали. Проте послабленням державного тиску в релігійній сфері після публікації постанови від 10 листопада 1954 р. спробували скористатися віруючі греко-католики з метою отримати дозволи для відкриття та офіційної реєстрації своїх церков. До уповноваженого Ради у справах РПЦ у Тернопільській області звернулися віруючі сіл Діброви Березанського та Сновидів Золото – Потіцького районів з проханнями дозволити їм відкрити і зареєструвати свої церкви. Але у проханні віруючим було відмовлено на підставі того, що на відстані у 2–3 км. від цих сіл знаходилися діючі офіційно зареєстровані церкви [7, арк. 127].

У 1955 р., за даними доповідної записки уповноваженого Ради у справах РПЦ, на Тернопільщині проживало уже 23 священники під-

пільної ГКЦ [8, арк. 71]. Збільшення чисельності священників сприяло зростанню мережі церков, у яких вони проводили підпільно служби.

Важливо відзначити, що на активізацію діяльності греко-католицького духовенства вплинуло звільнення з ув'язнення єпископів І. Лятишевського (з 1955 р. він перебував у Станіславові) і М. Чарнецького (він керував львівською митрополією з 1955 до 1959 рр.). Короткочасно на Закарпаття після звільнення із ув'язнення повернувся владика О. Хіра, якого після революційних подій в Угорщині у 1956 р. було звинувачено у причетності до них і відправлено на заслання до Казахстану. Церковні ієрархи, незважаючи на постійний нагляд з боку влади і загрозу репресій, перш за все відновлювали церковні структури, зміцнювали ГКЦ організаційно, дбали про поповнення кліру для роботи у підпіллі. Єпископ М. Чарнецький за два роки своєї діяльності висвятив півсотні священників [18, с. 66; 15, с. 138].

Звільнені ієрархи та священники ГКЦ впливали і на частину возз'єданого духовенства, яке майже через десять років після Львівського собору продовжувало дотримуватись греко-католицьких догматів та обрядів. В церквах Тереховлі, Копичинців, Монастириська, Бережан, В. Бірок, Збаража, Заліщиків на 1955 р. ще залишалися греко-католицькі ікони. У церквах с. В. Бірки та смт. Заліщики знаходилися ікони св. Йосафата Кунцевича. У першому випадку ікону зняли, а в другому – за розпорядженням уповноваженого зафарбували. Крім цього, вкрай різку оцінку уповноважений давав настоятелю церкви у Збаражі о. Задорожному, звинувачуючи його у ворожому ставленні до православного духовенства і нелояльності до радянської влади [8, арк. 69].

Слід зауважити, що між греко-католицьким та православним духовенством точилась постійна боротьба за вплив на віруючих, які у переважній більшості підтримували підпільних священників. Підтвердженням цьому є розмова уповноваженого Ради у справах РПЦ у Тернопільській області П. Пруселіса із деканом м. Скалат Л. М. Акімовим, яка відбулася у другій половині 1955 р. Під час розмови Л. Акімов розповів уповноваженому, що до нього, як до православного священника, віруючі колишніх греко-католицьких парафій ставляться вороже, а греко-католицький священник Ю. Юрик разом із іншими священниками ГКЦ регулярно проводять підпільні відправи, стараються, щоб парафіяни зняли його з парафії.

Однак перевірка, проведена уповноваженим, нічого не виявила, оскільки ніхто із віруючих не підтвердив, що Ю. Юрик проводив підпільні богослужіння. Після цього уповноважений порадив декану Л. Акімову детально дізнатись, де і в кого священник Ю. Юрик прово-

дить підпільні відправи [8, арк. 91]. З огляду на вище зазначене можна констатувати, що православне духовенство не користувалося авторитетом та довірою серед віруючих, і замість того, щоб дбати про посилення власного авторитету, православні священники з метою обмежити підпільну діяльність греко-католицького духовенства зверталися за підтримкою до органів державної влади. Ще одним важливим висновком із даного документу є те, що віруючі греко-католики, захищаючи священників ГКЦ, заперечували факти проведення ними підпільних відправ, під їх впливом навіть православні віруючі та представники місцевих органів влади жодних доказів проти Ю. Юрика та інших священників не зважилися надати.

Станом на 1956 р. на Тернопільщині, внаслідок повернення духовенства із ув'язнення, нараховувалося уже 36 греко-католицьких священників. Розмах підпільного служіння греко-католицького духовенства змусив уповноваженого Ради у справах РПЦ у Тернопільській області для боротьби з ними пропонувати керівництву заборонити відправи невоз'єднаному духовенству, а райфінвідділам обкласти їх податком на прибуток. Проте пропонувані уповноваженим заходи обмеження діяльності греко-католицьких священників не були реалізовані через труднощі трудового обліку підпільних священників [9, арк. 65].

Крім цього, зростання чисельності підпільного духовенства призвело до збільшення кількості звернень від віруючих греко-католиків до радянських органів влади з вимогами повернути їм відібрані у них та передані РПЦ храми. Найбільшу наполегливість у цьому проявили віруючі Тернополя, Збаража, с. Заздрість Струсівського району [9, арк. 67].

У Тернополі віруючі ГКЦ подали заяву за підписом 671 особи з проханням повернути їм Успенську церкву, яка була передана РПЦ і зареєстрована як православна церква у 1946 р. Делегація із трьох осіб віруючих ГКЦ на чолі із Ганною Кейса, прийшовши в облвиконком для отримання письмової відповіді на свою заяву, зустрілася з уповноваженим Ради у справах РПЦ у Тернопільській області, який у проханні їм відмовив, мотивуючи тим, що церква у 1946 р. була передана у користування православної громаді. Тоді Г. Кейса заявила, що греко-католики будуть збиратися у приватних будинках і там проводити відправи. Більше того, віруючі греко-католики Тернополя збиралися взяти участь у демонстрації, яку планували організувати отці В. Величковський і Лемешко. Приїхавши зі Львова, вони привезли з собою ризи та інші релігійні предмети, плануючи в перший день Пасхи 1956 р., одягнувши священницькі ризи, разом із віруючими

піти до Успенської церкви і вигнати із неї возз'єднаного священика о. Мельника. Цей план реалізувати не вдалося, оскільки працівники КДБ виявили у квартирі черниці М. Босої священицькі ризи та інші релігійні предмети, конфіскували їх [9, арк. 39–40].

З проханнями повернути і зареєструвати свої церкви зверталися в облвиконком делегації греко-католиків м. Збаража на чолі із о. Задорожним та с. Заздрістю Струсівського району, очолювана о. В. Тернопільським. Однак уповноважений віруючим відмовив, мотивуючи тим, що Греко-католицька церква на Львівському соборі 1946 р. возз'єдналася із Російською православною церквою і на основі цього рішення припинила своє самостійне існування, а її громади увійшли до складу РПЦ [9, арк. 42–43]. На нашу думку, такі дії греко-католицького духовенства були можливими завдяки масовій підтримці з боку віруючих, що надавало їм сміливості звертатися із офіційними вимогами до органів влади про повернення культових споруд.

У 1957 р., за даними уповноваженого Ради у справах РПЦ, на території Тернопільської області проживало 35 греко-католицьких священиків, у тому числі 19 осіб повернулися із ув'язнення [10, арк. 3].

Необхідно відзначити, що частина духовенства у Тернопільській області, повернувшись із заслання, возз'єдналася із РПЦ, тобто зареєструвалася і служила на парафіях. У 1957 р. таких отців було зареєстровано 27. Справедливим є зауваження Я. Стоцького, що прибулі із заслання і згодом возз'єднані священики, які отримали для служіння парафії, проводили відправи за греко-католицьким обрядом і ніякої активності щодо впровадження православ'я не проявляли [23, с. 156–157].

В той же час, звільнені із ув'язнення священики, які відмовилися від возз'єднання із РПЦ та проводили підпільно богослужіння, закликали віруючих ГКЦ не відвідувати православні церкви. Наприклад, колишній ректор Станіславської духовної семінарії ГКЦ, доктор богослов'я о. Авксентій Бойчук, повернувшись із ув'язнення, проживав у с. Іване-Пусте Мельнице-Подільського району, своїх колишніх семінаристів при зустрічах називав зрадниками й іудами за те, що вони возз'єдналися із РПЦ [10, арк. 55].

Зростання активності підпільної ГКЦ підтверджує інформація про вжиті заходи згідно доповідної записки відділу пропаганди і агітації ЦК КПУ “Про деякі питання атеїстичної роботи серед населення УРСР” від 9. 08. 1957 р., в якій Тернопільський обком КП України, звітуючи про успіхи у посиленні атеїстичної пропаганди серед населення, визнавав, що, незважаючи на усі заходи органів влади, “особливо посилилась діяльність уніатських священиків, які повернулись

з заслання і не возз’єдналися з православною церквою. Вони проводять нелегальні богослужіння, на яких виступають проти православної церкви, намагаючись перетягнути віруючих на бік Ватикану” [11, арк. 57]. Фактично, у цій інформації працівники обкому визнавали, що усі заходи органів влади, в тому числі і атеїстична пропаганда, мало впливають на віруючих ГКЦ.

Діяльність греко-католицьких священників та віруючих послаблювала позиції православного духовенства, тому у боротьбу з ними вступила і Російська православна церква. У жовтні 1957 р. конференція деканів РПЦ Львівської єпархії оголосила заяву, в якій заперечувала чутки про те, що ГКЦ буде легалізована, називаючи їх ворожою пропагандою і апелювала до уряду М. Хрущова, закликаючи придушувати український католицький рух [14, с. 275].

На нашу думку, у 1957 р. поступово розпочинається планомірний наступ на Греко-католицьку церкву в СРСР в контексті нового антирелігійного курсу КПРС на чолі із М. С. Хрущовим. Так, записка відділу пропаганди і агітації ЦК КПУ від 3 серпня 1957 р., вказувала, що партійні застереження щодо адміністративного втручання у релігійну сферу були хибно сприйняті і призвели до посилення позицій і впливу церкви. Записка спрямовувала партійні органи вивчати ситуацію. А остаточний кінець “ліберальному” ставленню влади до церкви та релігії поклала постанова ЦК КПРС “Про доповідну записку відділу пропаганди й агітації ЦК КПРС по союзних республіках “Про недоліки науково-атеїстичної пропаганди” від 4 жовтня 1958 р. У документі наголошувалось, що релігія є одним з найбільших пережитків класових формацій у свідомості людей, а звільнення від її впливу ставало найвідповідальнішим завданням партійної ідеологічної роботи. Постанова у різкій формі критикувала діяльність державних органів, які контролювали діяльність церкви. Їм навіть закидалося потурання духовенству. Влада почала активний наступ на церкву, щоб назавжди покінчити з релігійними пережитками [20, с. 13]. Таким чином, постанова від 4 жовтня 1958 р. ознаменувала закінчення періоду лібералізації та поклала початок новим утискам Греко-католицької церкви в наступні роки.

Отже, можна констатувати, що в період лібералізації, який розпочався після смерті Й. Сталіна (5 березня 1953 р.) і тривав до жовтня 1958 р., послаблюється тиск держави в релігійній сфері, а це сприяло зростанню активності духовенства та віруючих ГКЦ у діяльності, спрямованій на збереження та відновлення своєї церкви. Ці процеси посилювалися після звільнення із ув’язнення та повернення на батьків-

щину ієрархів та більшої частини греко-католицького духовенства, що об'єктивно привело до посилення протистояння між ГКЦ та РПЦ у боротьбі за вплив на віруючих. Становище греко-католиків ускладнювали органи радянської влади, які мали на меті обмежити, а в перспективі і повністю припинити діяльність ГКЦ, проте в досліджуваній період усі їх заходи по боротьбі із підпільною церквою були неефективними.

Список використаних джерел та література:

1. Андрущенко, В. П. Політична історія України ХХ століття: У 6-ти т. – Т. 6. Від тоталітаризму до демократії, 1945–2002. / В. П. Андрущенко. – К. : Генеза, 2003. – 694 с.
2. Бажан, О. Г. Випробування вірою. Боротьба за реалізацію прав і свобод віруючих в Україні в другій половині 1950-х – 1980-ті рр. / О. Г. Бажан, Ю. З. Данилюк. – К. : Інститут історії України НАН України, 2000. – 332 с.
3. Бистрицька, Е. В. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878–1964 рр.): Монографія / Е. В. Бистрицька. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. – 416 с.
4. Войналович, В. А. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940–1960-х років: політологічний дискурс / В. А. Войналович. – К. : Світогляд, 2005. – 741 с.
5. Держархів Тернопільської обл., ф. П. 1, оп. 1, спр. 2325.
6. Держархів Тернопільської обл., ф. П. 1, оп. 1, спр. 2521.
7. Держархів Тернопільської обл., ф. П. 1, оп. 1, спр. 2678.
8. Держархів Тернопільської обл., ф. П. 1, оп. 1, спр. 2803.
9. Держархів Тернопільської обл., ф. П. 1, оп. 1, спр. 2911.
10. Держархів Тернопільської обл., ф. П. 1, оп. 1, спр. 3022.
11. Держархів Тернопільської обл., ф. П. 1, оп. 1, спр. 3036 а.
12. Єленський, В. Є. Державно-церковні взаємини на Україні (1917–1990) / В. Є. Єленський; Респ. центр духовної культури; науковий ред. М. Р. Новиченко. – К. : Т-во “Знання” УРСР, 1991. – 72 с.
13. КПСС. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях съездов, конференций и пленумов ЦК. 1898–1971. Изд. 8-е, доп. и испр. – М. : Политиздат, 1971. – Т. 6. 1941–1954. – 527 с.
14. Історія релігії в Україні: У 10-ти т. / Редкол. А. М. Колодний (голова) та інші. – Т. 4: Католицизм / За ред. П. Яроцького. – К. : Український центр духовної культури, 2001. – 598 с.
15. Марчук, В. В. Українська Греко-Католицька Церква: історичний нарис / В. В. Марчук. – Івано-Франківськ : Видав. “Плай”, 2001. – 162 с.
16. Марчук, В. В. Церква, духовність, нація: Греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. / В. В. Марчук; Прикарпатський університет ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ : Плай, 2004. – 464 с.

17. Моренчук, А. А. Церковно-релігійне життя в Україні в 1953–1964 роках (на матеріалах західних областей): монографія / А. А. Моренчук. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – 196 с.
18. Осадчий, В. Католицька церква в Україні: історичний нарис / В. Осадчий. – Луцьк : Luceoria Books, 2001. – 112 с.
19. Пашенко, В. О. Греко-католики в Україні: від 40-х років ХХ століття до наших днів / В. О. Пашенко. – Полтава : Полтава, 2002. – 616 с.
20. Релігійна політика в Україні у 1960-х – 1980-х роках і сучасна практика міжконфесійних відносин / П. М. Бондарчук, В. М. Даниленко, В. О. Крупина, О. Н. Купальський; відп. ред. В. М. Даниленко. – К. : Інститут історії України НАН України, 2010. – 210 с.
21. Сергійчик, В. І. Нескорена церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / В. І. Сергійчук. – К. : Дніпро, 2001. – 493 с.
22. Соцький, Я. В. Держава і релігії в західних областях України: конфесійні трансформації в контексті державної політики 1944–1964 років: [Монографія] / Я. В. Стоцький. – К. : ФАДА, ЛТД, 2008. – 510 с.
23. Соцький, Я. В. Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище Тернопільщини (1946–1989) / Я. В. Стоцький. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2003. – 432 с.